

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
МАРІУПОЛЬСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ ФІЛОЛОГІЇ ТА МАСОВИХ КОМУНІКАЦІЙ

**СТУДІЇ З ІНФОРМАЦІЙНОЇ НАУКИ, СОЦІАЛЬНИХ КОМУНІКАЦІЙ
ТА ФІЛОЛОГІЇ В СУЧАСНОМУ СВІТІ**

Збірник матеріалів
II Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю

24 жовтня 2024 року

Київ – 2024

Редакційна колегія:

Ю.О. Демидова, кандидат педагогічних наук, доцент, проректор з науково-педагогічної роботи та молодіжної політики МДУ (голова),
І.В. Мельничук, кандидат філологічних наук, доцент,
декан факультету філології та масових комунікацій МДУ (заст. голови),
В.О. Кудлай, кандидат наук із соціальних комунікацій, завідувач кафедри інформаційної діяльності МДУ,
О.В. Євмененко, кандидат філологічних наук, доцент, завідувач кафедри української філології МДУ,
І.О. Петрова, кандидат історичних наук, доцент кафедри інформаційної діяльності МДУ,
О.О. Федотова, доктор історичних наук, старший науковий співробітник, професор
кафедри інформаційної діяльності МДУ.

Затверджено на засіданні кафедри інформаційної діяльності
(протокол № 6 від 12.11.2024)

Рекомендовано до друку та поширення через мережу Інтернет вченою радою факультету філології та масових комунікацій Маріупольського державного університету
(протокол № 3 від 12.11.2024)

Студії з інформаційної науки, соціальних комунікацій та філології в сучасному світі : зб. матер. II Всеукраїнської наук.-практ. конф. з міжнародною участю, м. Київ, 24 жовтня 2024 р. / Маріуп. держ. ун-т ; ред. Ю.О. Демидова, І.В. Мельничук; упоряд. В.О. Кудлай, О.В. Євмененко, І.О. Петрова, О.О. Федотова. – Київ : МДУ, 2024. – 416 с.

Збірник містить матеріали II Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю «СТУДІЇ З ІНФОРМАЦІЙНОЇ НАУКИ, СОЦІАЛЬНИХ КОМУНІКАЦІЙ ТА ФІЛОЛОГІЇ В СУЧАСНОМУ СВІТІ», яка відбулася 24 жовтня 2024 року з ініціативи кафедри інформаційної діяльності Маріупольського державного університету.

В конференції взяли участь представники освітянської, наукової, фахової спільнот України та Європейського Союзу.

У тематичних напрямках учасниками конференції розглянуті актуальні питання інформаційної науки, соціальних комунікацій та філології в сучасному світі, інформаційні технології та інтернет ресурси у діяльності сучасних інформаційних агенцій, бібліотек, служб діловодства та архівів, виклики у підготовці фахівців з інформаційної, бібліотечної та архівної справи, культурології, філології, журналістики та інших, дотичних до соціальних комунікацій спеціальностей, особливості інформаційної та документознавчої діяльності, менеджменту та маркетингу у сфері соціальних комунікацій, культури та мистецтва, прикладних студій та інновацій в журналістиці, рекламі та зв'язках з громадськістю, інноваційних технологій в мовознавстві та літературознавстві, тенденцій розвитку україністики в умовах становлення інформаційного суспільства.

Видання адресоване науковцям, викладачам, здобувачам та усім, хто цікавиться сучасними проблемами розвитку інформаційної науки, філології, журналістики, документознавства, бібліотекознавства та архівознавства.

Відповідальність за зміст, достовірність, оригінальність поданих матеріалів несуть автори опублікованих у збірнику доповідей

© Автори тез, 2024

© МДУ, 2024

СЕКЦІЯ 10. МОВА ЯК ЗБРОЯ НАРОДУ В БОРОТЬБІ ЗА ПЕРЕМОГУ В ІНФОРМАЦІЙНІЙ ВІЙНІ

УДК 321.64(100):324.2:316.77(043.2)

Gentile Michael,

Кудлай В'ячеслав

/ Oslo, Norway; Kyiv, Ukraine /

ПОПУЛІСТСЬКИЙ АВТОРИТАРИЗМ І МЕЖІ (НЕ)ПРАВДИ

Останні десятиліття спостерігається так званий «відкат демократії», коли авторитарні тенденції набувають поширення в різних куточках світу. Хоча це явище не варто перебільшувати в глобальному масштабі, проте ми бачимо приклади «демократичного відступу» і «автократизації» у Росії (Владімір Путін), на Філіппінах (Родріго Дутерте, а нині Бонгбонг Маркос), у США (Дональд Трамп), Угорщині (Віктор Орбан), Польщі (партія «Право і справедливість»), Грузії (Іраклі Кобахідзе) тощо. Коли популістські лідери здобувають владу, вони часто помірковано діють доти, доки не відчують зменшення зовнішніх обмежень. Потім вони зазвичай підривають демократичні інституції, щоб утриматися при владі.

Авторитарні режими тепер зазвичай не виникають унаслідок класичних переворотів: вибори формально відбуваються за конституційними процедурами, але поступово «нахиляють» політичне поле на свою користь.

Прикладами повільної автократизації є Росія, Білорусь, Угорщина, а також сумнівні «напівдемократичні» сценарії в Польщі, Сербії, Словаччині.

Попит на популістський авторитаризм не виникає з порожнечі: лідерів на кшталт Трампа чи Мелоні обирає певна частина суспільства. Зазвичай вони мають менший успіх у великих містах із високоосвіченим населенням (порівняльні приклади: Москва проти «глибинки» в Росії, Будапешт проти решти Угорщини, Париж проти регіонів у Франції). Чотири спільні риси географічної бази популістів:

1. Сільські території та малі населені пункти.
2. Старопромислові регіони з високим безробіттям і соціальними проблемами.
3. Загальна недовіра до політиків, що особливо поширена у країнах із корумпованим політичним класом (Італія, Україна).
4. Нестабільні демократичні системи, де популістам легше узурпувати владу (Угорщина, Сербія, Болгарія).

Пояснити привабливість такого типу лідерів допомагають три основні гіпотези [1]:

- Економічна скрута (деіндустріалізація, посилення нерівності).
- Культурна розгубленість (люди почуваються «чужими» у все більш мультикультурному середовищі).
- Демографічно зумовлений «культурний відкат» (старші покоління не приймають «постматеріалістичних» цінностей 1960–1970-х років і реагують авторитарним популізмом).

Однак залишається питання: чому це масштабно «вибухнуло» саме за останні 5-10 років, а не під час попередніх криз (наприклад, 2008 року)? Відповідь частково лежить у «кризі інформаційної гігієни» та стрімкому поширенні дезінформації та теорій змови.

За останні роки різко змінився ландшафт політичної комунікації: соціальні мережі (зокрема X (Twitter), YouTube) руйнують колишню відносну єдність

суспільного дискурсу. На думку Енн Епплбаум [2], ми втрачаємо загальнонаціональну «згоду про факти», входимо в епістемічну кризу, де алгоритми соцмереж підживлюють емоції та забобони. Це призводить до поляризації, коли прості, емоційні й популістські меседжі легко витісняють складні логічні аналізи.

Особливо помітно, як ці технології поширюють брехню про вакцини, «чипування» людей чи «масові вбивства» під виглядом щеплень. Під час пандемії COVID-19 Україна стала одним із прикладів, де відсутність «інформаційної гігієни» спричинила низький рівень вакцинації, а РФ сприяла поширенню хибних новин і теорій змови через підконтрольні ЗМІ.

Міжвоєнні тоталітаризми (фашистська Італія, нацистська Німеччина, більшовицький СРСР) будувалися на «релігійному» шануванні лідера (вождя, дуче, фюрера) та ідеології, що мала відтінок політичної релігії (див. Gentile 2007) [3]. Ці режими спиралися на Велику Брехню (Arendt 2017/1951) [4] й конспірологію (наприклад, «Протоколи сіонських мудреців»). Усе це слугувало виправданням репресій і монополії на владу.

Сучасний популізм не тотожний фашизмові: популісти апелюють до «волі народу» й нерідко виступають за пряму демократію (референдуми тощо). Проте авторитарний популізм легко може поступово звести нанівець демократію через:

1. Підпорядкування інститутів.
2. Знищення чи поглинання незалежних ЗМІ.
3. Політизацію судів.
4. Розпалювання ворожнечі (пошук «внутрішніх» і «зовнішніх» ворогів).
5. Формування культу особи.
6. Переслідування опонентів.
7. Імітацію демократії для «узаконення» режиму.
8. Унеможливлення мирного транзиту влади.

Це пов'язано з кризою «посередників» у політиці (традиційні партії, експерти, журналістика). Популізм продукує «політику обурення», підсилювану соцмережами, коли гнів чи страх стають мотиваційною силою, а фактчекінг – другорядним.

Дезінформація має «навмисний» характер: вона свідомо поширюється задля введення людей в оману. На відміну від неї, мізінформація (misinformation або хибна інформація) може розповсюджуватися людьми без злого умислу (наприклад, літня тітка, яка щиро вірить у «чипування» вакцинами). Теорії змови – це переконання, що існує глобальна чи локальна змова (Cassam 2019) [5]. Хоча справжні змови трапляються, більшість масштабних конспірологічних уявлень («світовий уряд», «таємні лабораторії США» тощо) не мають раціональної основи.

Держава чи групи на кшталт російської «фабрики тролів» (Internet Research Agency) використовують дезінформацію і конспірологію як політичну зброю для поляризації суспільства, підриву довіри до медіа та руйнування єдності. Приклади: історія зі збитим «Малайзійським боїнгом» (MH17), «українські біолабораторії», «змови Сороса» в Угорщині та інших країнах, «закулісне правління» США тощо.

У російському інформаційному просторі популярна ідея «колективного Заходу», який «завжди прагне знищити Росію». Коли в країні знижуються стандарти життя, лідер відвертає незадоволення, шукаючи зовнішніх ворогів. Конспірологія стає «доказом», що лише «сильна рука» (наприклад, Володимир Путін) може врятувати від глобальних змов. Усіх незгодних – «агентів Заходу» – можна репресувати.

Теорії змови взаємно посилюються: антисемітські стереотипи, культ «світових лялькарів» (Сорос, Білл Гейтс), «які керують урядами» тощо. У країнах Центрально-Східної Європи широко тиражувалися сюжети про «зовнішнє управління»: буцім Україною, Білоруссю чи Угорщиною керують «зовні». В Україні ці меседжі активно «розкручували» проросійські канали, поки їх не

закрили. У Маріуполі (до окупації) було проведено опитування (Gentile & Kragh 2022) [6], яке виявило глибоке проникнення конспірології: значна частина населення або вірила, або принаймні не спростовувала твердження про «американські біолабораторії» чи «вину України за обстріл Маріуполя у 2015 році».

При цьому люди з вищою освітою теж можуть ставати «вільними дослідниками» в інтернеті, підживлюючи власні упередження (confirmation bias, intentionality bias, proportionality bias – див. Cassam 2019) [5]. Так формується ґрунт для поляризації суспільства та маніпулювання масовою свідомістю.

Отже, популістські авторитарні рухи посилюються під впливом економічних та культурних обставин, але вирішальним каталізатором є інформаційний хаос: соцмережі й новітні технології спотворюють суспільний дискурс, руйнують «спільне підґрунтя фактів». Дезінформація породжує зневіру й сумніви у надійних версіях подій. Теорії змови приваблюють «простотою» пояснень і стимулюють авторитарні заклики («лише сильний лідер» може порятувати). Поляризація суспільства та «політика обурення» грають на руку популістам, які обіцяють «швидкі рішення». Наслідком стає повзуча автократизація і розмивання істини. Головна небезпека в тому, що демократичний устрій може поступово деградувати, коли правлячі кола консервують власну владу, використовуючи пропаганду, конспірологію і політичні репресії.

References

1. Norris, P. and R. Inglehart (2019). *Cultural Backlash* (Cambridge: Cambridge University Press). URL: <https://doi.org/10.1017/9781108595841>.
2. Applebaum, A. (2020). *Twilight of Democracy* (New York: Doubleday). URL: <https://www.amazon.com/Twilight-Democracy-Seductive-Lure-Authoritarianism/dp/0385545800>.

3. Gentile, E. (2007). *Le Religioni della Politica* (Bari: Ed. Laterza). URL: <https://www.laterza.it/scheda-libro/?isbn=9788842074557>.
4. Arendt, H. (2017 [1951]), *The Origins of Totalitarianism* (London: Penguin). URL: https://www.google.com.ua/books/edition/The_Origins_of_Totalitarianism/zGE8DgAAQBAJ.
5. Cassam, Q. (2019). *Conspiracy Theories* (Cambridge: Polity Press). URL: <https://www.amazon.co.uk/Conspiracy-Theories-THINK-Quassim-Cassam/dp/1509535837>.
6. Gentile, M. and M. Kragh (2022), The 2020 Belarusian presidential election and conspiracy theories in the Russo-Ukrainian conflict, *International Affairs* 98 (3): 973–994. URL: <https://doi.org/10.1093/ia/iiac053>.